

ความชุกชุมและแหล่งอาศัยของนกแสก

(*Tyto alba javanica* (Gmelin, 1788))

ในพื้นที่ภาคกลาง ภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

Abundance and habitat use of barn owl (*Tyto alba javanica*)
(Gmelin, 1788) in the central, northern and north-eastern Thailand

เกรียงศักดิ์ หามะฤทธิ์ ปิยาณี หนูกาฬ ทรงทัฬห แก้วตา

กลุ่มกีฏและสัตววิทยา สำนักวิจัยพัฒนาการอารักขาพืช

รายงานความก้าวหน้า

ประชากรนกแสกในพื้นที่ที่ทำการสำรวจส่วนใหญ่มีประชากรน้อย บางพื้นที่ไม่พบนกแสกและแหล่งสร้างรังแต่บางพื้นที่มีความชุกชุมสูง ได้แก่ อำเภอมือง และอำเภอสรรพยา จังหวัดสิงห์บุรี อำเภอนิทรบุรี จังหวัดสิงห์บุรี อำเภอบาง และอำเภอยางทอง จังหวัดชัยภูมิ อำเภอมืองและอำเภอบางปลาหมึก จังหวัดสุพรรณบุรี อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ ความชุกชุมของนกแสกดังกล่าวมีความเกี่ยวข้องกับสภาพการใช้ประโยชน์ที่ดินและเกี่ยวข้องกับความชุกชุมของสัตว์ที่เป็นอาหารของนกแสก สถานที่หลบพักนอนและแหล่งสร้างรัง ชนิดของสถานที่ทำรังส่วนใหญ่เป็นโพรงใต้หลังคาโบสถ์ โพรงไม้ตามต้นไม้ขนาดใหญ่ หลืบหินและถ้ำเล็กๆบนภูเขา ชนิดสัตว์ที่นกแสกล่าเป็นอาหารมีความแตกต่างกัน ขึ้นกับสภาพการใช้ประโยชน์ที่ดินและพืชที่เพาะปลูก สัตว์ที่นกแสกล่าเป็นอาหารส่วนใหญ่เป็นหนูศัตรูพืชในนาข้าว พืชไร่ และในชุมชน เช่น หนูท้องขาว หนูหริ่ง หนูนาเล็กและหนูนาใหญ่ มีบางพื้นที่ที่พบนกแสกล่าค้างคาวกินแมลง หนูผีนาและกบเขียดเป็นอาหาร ซึ่งเป็นพื้นที่ที่เป็นป่าไม้ สวนป่า พื้นที่ปลูกพืชไร่ ซึ่งมีความชุกชุมของหนูน้อยกว่าสัตว์กลุ่มอื่นๆ

รหัสการทดลอง 03-04-54-04-01-01-16-54

คำนำ

ในบรรดาสัตว์ผู้ล่าที่กินหนูเป็นอาหาร นกกลางคืนโดยเฉพาะนกแสก เป็นศัตรูธรรมชาติที่มีศักยภาพสูงที่สุดในการควบคุมประชากรหนู เนื่องจากเป็นนกที่มีความเฉพาะเจาะจงต่อเหยื่อสูง มีการปรับตัวเพื่อออกล่าเหยื่อในเวลากลางคืน ซึ่งสอดคล้องกับพฤติกรรมการหากินของหนู ตลอดจนปรับตัวให้สามารถอยู่อาศัยหรือหาอาหารในสภาพพื้นที่เกษตรกรรม พื้นที่ชุมชน ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีกิจกรรมของมนุษย์ได้ดี และยังถูกมนุษย์ล่าเป็นอาหารน้อยกว่าสัตว์ผู้ล่ากลุ่มอื่นๆ (Lenton, 1980) นกแสกในประเทศไทยถูกจัดอยู่ในสถานภาพใกล้ถูกคุกคาม (Near Threatened species) ตามบัญชีรายชื่อใน Thailand Red Data สาเหตุการคุกคามเนื่องจากการฆ่าเพราะความเชื่อที่ผิดๆ (Sanguansombat, 2005) สำหรับประชากรนกแสกชนิดย่อยที่อยู่ทางภาคใต้ (*Tyto alba stertens* Hartert, 1929) นั้น ได้มีการฟื้นฟูประชากรกลับคืนมาจนมีจำนวนประชากรจำนวนมาก และได้มีการนำปล่อยคืนสู่ธรรมชาติหลายแห่งแล้ว แต่นกแสกชนิดย่อยที่มีเขตการแพร่กระจายในเขตภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคเหนือ (*Tyto alba javanica* Gmelin, 1788) ในปัจจุบันได้ลดจำนวนลงอย่างมาก จากการคุกคามต่อนกแสกโดยตรง การทำลายแหล่งสร้างรังและการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ล่าเหยื่อ ดังนั้นจึงควรที่จะมีการฟื้นฟูประชากรนกแสกชนิดย่อยนี้ให้กลับมา เพื่อที่จะนำไปสู่การอนุรักษ์และใช้ประโยชน์นกแสกในการควบคุมประชากรหนูศัตรูพืช ลดการใช้สารเคมีกำจัดหนู และควบคุมการระบาดของหนูศัตรูพืชอย่างยั่งยืน จึงมีความจำเป็นที่จะต้องทราบถึงประชากร แหล่งสร้างรัง และถิ่นที่อยู่อาศัยในปัจจุบันของนกแสกกลุ่มนี้ให้แน่ชัด รวมทั้งเพื่อเตรียมหาแหล่งพันธุกรรมที่จะนำมาเป็นกลุ่มประชากรตั้งต้นในการขยายพันธุ์ เพื่อให้มีประชากรมากพอที่จะควบคุมประชากรหนูให้อยู่ในสถานะสมดุลทางนิเวศต่อไป

วิธีดำเนินการ

อุปกรณ์

1. เครื่องกำหนดตำแหน่งทางภูมิศาสตร์ (GPS)
2. กล้องดักถ่ายภาพสัตว์ (Camera trap)
3. กล้องส่องทางไกลแบบสองตา (Binocular) และกล้องส่องทางไกลแบบตาเดียว (Scope)
4. กล้องถ่ายรูป
5. แผนที่ภูมิประเทศ ภาพถ่ายทางอากาศ

วิธีการ

1. ดำเนินการสำรวจตามพื้นที่ๆตรวจสอบจากเอกสารรายงานการพบเห็น หรือจากการสอบถาม โดยเน้นในบริเวณวัด ป่าชุมชน หมู่ม้าและอาคารที่ถูกปล่อยทิ้งร้าง ในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคเหนือ และภาคกลาง สำรวจนับจำนวนประชากรนกแสกที่พบในแต่ละแหล่งอาศัย รวมทั้งทำการสำรวจนับโดยการใช้เสียงล่อในเวลากลางวันในพื้นที่เกษตรกรรม ตามวิธีการของปริญญา (2551) ทำพิกัดจุดที่สำรวจพบด้วยเครื่อง GPS เพื่อจัดทำแผนที่การกระจาย
2. เก็บตัวอย่างก้อนสำรอกที่นกแสกคายทิ้งจากแต่ละแหล่ง นำมาตรวจวิเคราะห์ชนิดและสัดส่วนสัตว์ที่ถูกนกแสกแต่ละแหล่งล่าเป็นอาหารในห้องปฏิบัติการ
3. บันทึกภาพถ่ายสถานที่ที่พบนกแสกและแหล่งอาศัยของนกแสก บันทึกข้อมูลทางภูมิศาสตร์และข้อมูลการใช้ประโยชน์ที่ดินโดยรอบบริเวณสถานที่เก็บตัวอย่างก้อนสำรอกที่นกแสกคายทิ้ง บันทึกชนิดและจำนวนของสัตว์ที่พบซากในก้อนสำรอกของนกแสก

เวลา สถานที่

เก็บรวบรวมข้อมูลระหว่างเดือนตุลาคม 2553-กันยายน 2557 ในพื้นที่ชุมชน พื้นที่เกษตรกรรม และป่าไม้ข้างเคียงชุมชนในท้องที่จังหวัดน่าน แพร่ มหาสารคาม กาฬสินธุ์ ร้อยเอ็ด ราชบุรี กาญจนบุรี เพชรบูรณ์ เพชรบุรี สุพรรณบุรี อัญญา ประจวบคีรีขันธ์ สุรินทร์ บุรีรัมย์ และศรีสะเกษ

ผลและวิจารณ์ผลการทดลอง

จากการสำรวจพบนกแสกและแหล่งสร้างรังวางไข่ในแต่ละพื้นที่แตกต่างกัน ชนิดสัตว์ที่นกแสกแต่ละแหล่งอาศัยล่ามาเป็นอาหารก็มีความคล้ายคลึงกันในบางแหล่ง แต่บางพื้นที่มีชนิดสัตว์ที่นกแสกล่าเป็นอาหารแตกต่างกัน ซึ่งแสดงไว้ในตารางที่ 1 ดังนี้

ตารางที่ 1 พื้นที่สำรวจ ลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดิน จำนวนนกกแตก จำนวนรังและชนิดสัตว์ที่กินนกกแตก
เป็นอาหาร

จังหวัด	อำเภอที่สำรวจ	ลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดิน	จำนวน ตัว/รัง	สัตว์ที่เป็นอาหาร ของนกกแตก
น่าน	อำเภอเมือง	ชุมชนเมือง หมู่บ้านสวนผลไม้ ป่าไม้ ป่าละเมาะและสวนป่า	2/0	หนูท้องขาว หนูหริ่ง
	ภูเพียง	พืชไร่ สวนผลไม้ สวนป่า และป่าไม้	1/3	หนูหริ่ง
	ท่าวังผา	ข้าวไร่ นาข้าว ไร่ยาสูบ ป่าไม้และชุมชน	2/2	หนูท้องขาว กบ เขียด
	บ่อเกลือ	พื้นที่ปลูกพืชไร่ นาข้าวและชุมชน	1/2	หนูท้องขาว
	สองแคว	พื้นที่ไร่ข้าวโพด ข้าวไร่ และป่าไม้	1/0	-
แพร่	สอง	นาข้าว พืชไร่ ป่าไม้ ชุมชน	0/0	-
	ร้องกวาง	นาข้าว พืชไร่ ป่าไม้ ชุมชน	0/0	-
	สูงเม่น	นาข้าวและชุมชน	2/2	หนูท้องขาว
อุตรดิตถ์	เมือง	ชุมชน นาข้าว ป่าไม้ สวนผสม	3/0	-
เชียงราย	เชียงแสน	วัดในชุมชน มีนาข้าว ข้าวโพดล้อมรอบ	3/1	หนูหริ่ง หนูท้องขาว
	พาน	วัดและป่าชุมชน ล้อมรอบด้วยนาข้าว และข้าวโพด	7/2	หนูหริ่ง หนูท้องขาว กบเขียด
	เทิง	ป่าชุมชนมีนาข้าวล้อมรอบ	2/1	หนูหริ่ง หนูท้องขาว
	เชียงของ	นาข้าว ชุมชน ป่าริมแม่น้ำ	7/2	หนูหริ่ง หนูท้องขาว เขียด
เพชรบูรณ์	หล่มเก่า	นาข้าวและชุมชน	8/5	หนูหริ่ง หนูท้องขาว
มหาสารคาม	เมือง	นาข้าวและชุมชนริมแม่น้ำชี	1/2	หนูนาใหญ่

	เชียงใหม่	นาข้าว	0/0	-
ร้อยเอ็ด	จันทรา	นาข้าวริมแม่น้ำ ป่าไม้ในวัดป่าและดอนปู่ตา	0/0	-
	ธวัชบุรี	นาข้าว ชุมชน ป่าไม้ในวัดป่าและริมแม่น้ำชี	0/2	หนุณาใหญ่
	โพนทอง	พื้นที่ปลูกพืชไร่ นาข้าวและป่าเต็งรัง	3/2	หนุท้องขาว
	กิ่งอ.ทุ่งเขาหลวง	นาข้าว ชุมชน ป่าไม้ริมแม่น้ำและในวัด	2/2	หนุท้องขาว
กาฬสินธุ์	ยางตลาด	นาข้าวและชุมชน	0/0	-
	ร่องคำ	นาข้าวและชุมชน	0/0	-
	กิ่งอ.สหัสขันธ์	นาข้าวและชุมชน	1/1	หนุณาใหญ่
	หนองกุงศรี	ไร่อ้อย มันสำปะหลัง ยางพารา และนาข้าว	2/0	-
บุรีรัมย์	สตึก	นาข้าวริมแม่น้ำมูล สวนป่าและชุมชน	0/0	-
สุรินทร์	ชุมพลบุรี	นาข้าวและชุมชน	0/0	-
	ท่าตูม	นาข้าวและชุมชน	1/3	หนุหรีง หนุท้องขาว หนุท้องขาว
	รัตนบุรี	นาข้าวและชุมชน	1/2	หนุท้องขาว
ขอนแก่น	กระนวน	นาข้าว ไร่อ้อย ชุมชน	2/1	หนุท้องขาว หนุหรีง
	น้ำพอง	ไร่อ้อย นาข้าว หนุไม้ในวัดป่า	5/2	หนุท้องขาว หนุหรีง
อุดรธานี	หนองวัวซอ	นาข้าว หนองบึง ไร่อ้อย ชุมชน วัดป่า	5/0	หนุท้องขาว หนุหรีง
	หนองแสง	ไร่มันสำปะหลัง ไร่อ้อย และป่าไม้บนภูสอม	2/0	-
หนองบัวลำภู	โนนสัง	นาข้าวริมเขื่อนอุบลรัตน์ ป่าไม้บนภูเขา	1/0	หนุณาใหญ่ หนุหรีง
ชัยภูมิ	ภูเขียว	นาข้าว ไร่อ้อย สวนผสม ชุมชน	1/0	-
กาญจนบุรี	ห้วยกระเจา	สวนปายูคาลิปตัสและป่าละเมาะบนภูเขา	2/1	หนุหรีง หนุผีนา ค้ำคาว
	เมือง	เขาหินปูนริมแม่น้ำแคว	1/0	-
ศรีสะเกษ	เมือง	วัดในชุมชนเมือง หนุไม้ในวัดป่าในพื้นที่ปลูก พืชไร่และนาข้าว	2/2	ค้ำคาวกินแมลง
ราชบุรี	เมือง	ชุมชนเมือง	1/0	ค้ำคาวกินแมลง
	ปากท่อ	พื้นที่ปลูกพืชไร่ สวน และป่าไม้บนภูเขา	1/0	หนุผีนา ค้ำคาว

เพชรบุรี	เขาย้อย	วัด ชุมชน นาข้าว ป่าไม้บนภูเขาหินปูน	3/1	หนูหริ่ง หนูท้องขาว
	เมือง	ชุมชนเมือง	2/0	-
ประจวบคีรี ขันธ์	บางสะพานน้อย	พื้นที่ปลูกปาล์มน้ำมัน มะพร้าว นาทุ่ง ป่าละเมาะ ที่รกร้าง ถ้ำเขาหินปูน(ถ้ำธง)	2/1	-
	บางสะพาน	พื้นที่ปลูกมะพร้าว ปาล์มน้ำมันป่า ละเมาะและที่รกร้าง	0/0	-
	ทับสะแก	พื้นที่ปลูกมะพร้าว ปาล์มน้ำมัน ที่รกร้าง	1/0	หนูท้องขาว
	กุยบุรี	พื้นที่ปลูกมะพร้าว สับปะรด ที่รกร้าง	2/0	หนูท้องขาว
	สามร้อยยอด	พื้นที่ปลูกมะพร้าว สับปะรด สวนปาล์ม	4/2	หนูท้องขาว
	ปราณบุรี	พื้นที่ปลูกมะพร้าว สับปะรด ที่รกร้าง พื้นที่ปลูกสับปะรด อ้อย มะพร้าว และปาล์มน้ำมัน	0/0	-
สุพรรณบุรี	เมือง	ชุมชนและนาข้าว	10/3	หนูนาเล็ก หนูหริ่ง
	อู่ทอง	ไร่อ้อย นาข้าว ป่าไม้ และชุมชน	0/0	-
	บางปลาม้า	นาข้าวและชุมชน	5/3	หนูนาเล็ก หนูหริ่ง ค้างคาว
	สามชุก	นาข้าวและชุมชน	2/2	หนูหริ่ง หนูนาเล็ก
	เดิมบางนางบวช	นาข้าวและชุมชน	3/2	หนูนาเล็ก
นครสวรรค์	บรรพตพิสัย	นาข้าว ชุมชน	2/1	หนูนาใหญ่ หนู ท้องขาว หนูหริ่ง
พิษณุโลก	เมือง	นาข้าว ชุมชนชานเมือง	4/0	-
	บางระกำ	นาข้าว ชุมชน	2/0	-
พิจิตร	วชิระบารมี	โรงสี ลานตากข้าวล้อมรอบด้วยนาข้าว	2/0	-
สุโขทัย	กงไกรลาส	หมู่ไม้ในวัด นาข้าว ชุมชน	2/1	หนูท้องขาว หนูหริ่ง
	บ้านด่านลานหอย	ภูเขาหินปูน ป่าไม้ พืชไร่	2/0	ค้างคาว หนูท้องขาว
กำแพงเพชร	ลานกระบือ	นาข้าว ไร่อ้อย ชุมชน	2/0	-
	พรานกระต่าย	นาข้าว ไร่อ้อย หมู่ไม้	3/0	-
ปราจีนบุรี	ศรีมหาโพธิ์	นาข้าว ชุมชน วัด สวนป่า	2/0	-
	บ้านสร้าง	นาข้าว	2/0	-

นครนายก	เมือง	นาข้าว	2/0	-
ปทุมธานี	ลำลูกกา	บ้านพักอาศัยในชุมชน	2/1	-
นครราชสีมา	โชคชัย	นาข้าว ไร่มันสำปะหลัง ป่าละเมาะ	1/0	-
ชัยนาท	เมือง	วัด ชุมชน สวนผสม ล้อมรอบด้วยนาข้าว และป่าริมแม่น้ำเจ้าพระยา	4/2	หนูนาใหญ่ หนูหริ่ง นกพิราบ
	สรรพยา	วัด ชุมชน สวนผสม ล้อมรอบด้วยนาข้าวและป่าริมแม่น้ำเจ้าพระยา	8/4	หนูนาใหญ่ หนูหริ่ง
สิงห์บุรี	อินทร์บุรี	วัด ชุมชน สวนผสม ล้อมรอบด้วยนาข้าวและป่าริมแม่น้ำและป่าริมแม่น้ำ	6/3	หนูนาใหญ่ หนูหริ่ง

จากผลการสำรวจใน 31 จังหวัด จะเห็นได้ว่าประชากรนกแสมในแต่ละพื้นที่มีความชุกชุมแตกต่างกัน ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับสภาพการใช้ประโยชน์ที่ดิน แหล่งพักอาศัย แหล่งสร้างรังวางไข่ และความชุกชุมของสัตว์ที่นกสามารถล่าเป็นอาหาร ชนิดโพรงรังส่วนใหญ่เป็นโพรงใต้หลังคาโบสถ์ในวัด ร่องลมคือโพรงไม้ในวัด ไนไร่และในป่า มีที่ใช้หลืบหินและถ้ำเล็กๆบนภูเขาบ้างไม่มาก ชนิดสัตว์ที่นกแสมล่าเป็นอาหารก็มีความผันแปรแตกต่างกันตามสภาพการใช้ประโยชน์ที่ดิน ส่วนใหญ่เป็นหนูศัตรูพืชในนาข้าว พืชไร่ และในชุมชน มีบางพื้นที่ที่พบนกแสมล่าค้างคาวกินแมลง หนูผีนาและกบเขียดเป็นอาหาร ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยวิทยานิพนธ์ของ Niyomsaeng (1982) ที่เก็บตัวอย่างสำรอกของนกแสมในจังหวัดอ่างทองพบว่านกแสมกินหนูเป็นอาหารร้อยละ 95 ได้แก่ หนูนาเล็ก หนูนาใหญ่ หนูพุกเล็ก หนูพุกใหญ่และหนูหริ่ง

สรุปผลการทดลอง

ประชากรนกแสมในพื้นที่ทำการสำรวจ 68 อำเภอ ใน 31 จังหวัด ทั้งภาคกลาง ภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่าประชากรของนกแสมมีความชุกชุมแตกต่างกัน ส่วนใหญ่มีประชากรค่อนข้างน้อยบางพื้นที่ไม่พบตัวนกแสม หรือแหล่งสร้างรังของนกแสม แต่บางพื้นที่มีความชุกชุมของประชากรนกแสมสูง เช่น อำเภอเมือง และอำเภอสรรพยา จังหวัดสิงห์บุรี อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี อำเภอพาน และอำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย อำเภอเมือง และอำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ เป็นต้น ซึ่งความชุกชุมของนกแสมดังกล่าวมีความเกี่ยวข้องกับสภาพ

การใช้ประโยชน์ที่ดิน ซึ่งเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ของสัตว์ที่เป็นเหยื่อของนกแสก รวมทั้งสถานที่หลบพัก นอนและแหล่งสร้างรังวางไข่

ชนิดของโพรงรังส่วนใหญ่เป็นโพรงใต้หลังคาโบสถ์ในวัด โพรงไม้ตามต้นไม้ขนาดใหญ่ หลีบหิน และถ้ำเล็กๆบนภูเขา ส่วนชนิดสัตว์ที่นกแสกล่าเป็นอาหารมีความแตกต่างกัน ขึ้นกับสภาพการใช้ประโยชน์ที่ดินและพืชที่เพาะปลูก สัตว์ที่เป็นอาหารส่วนใหญ่เป็นหนูศัตรูพืชในนาข้าว พืชไร่ และในชุมชน เช่น หนูท้องขาว หนูหริ่ง หนูนาเล็ก หนูนาใหญ่ มีบางพื้นที่ที่พบนกแสกล่าค้างคาวกินแมลง หนูผีนาและ กบเขียดเป็นอาหาร ซึ่งเป็นพื้นที่ที่เป็นป่าไม้ สวนป่า พื้นที่ปลูกพืชไร่ ซึ่งมีความชุกชุมของหนูน้อยกว่าสัตว์กลุ่มอื่นๆ

เอกสารอ้างอิง

- Lenton, G.M. 1980. The ecology of barn owls (*Tyto alba*) in the Malay Peninsula with Reference to their use in biological control. PhD thesis, University of Kuala Lumpur.
- Niyomsaeng, S. 1982. Food habits of barn owl (*Tyto alba* (Scopoli)). Master Thesis. Kasetsart University, Bangkok (*in Thai*).